

Наталія БІЛЕНЬКА

**ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ПОНЯТТЯ ‘НАРОДЖЕННЯ
ПОЗАШЛЮБНОЇ ДИТИНИ’ У ТВОРАХ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

У статті зроблено спробу дослідження норм народної етики на прикладі творів Т. Шевченка. Увагу зосереджено на особливостях вербалізації поняття ‘народження позашлюбної дитини’.

Ключові слова: *позашлюбна дитина, гріх, осуд, зневага.*

Слов’янська народна мораль, як і народне християнство, конкретизуючи і розширюючи поняття гріха, відносять до нього народження дитини поза шлюбом. Шлюб був одним із найважливіших соціальних інститутів, пов’язаний з визначеною системою ритуальних форм, мотивів і символів, побудований на взаємній любові¹.

Як злочинний вияв несправедливості, людської злоби, моральної деградації у творчості Т. Шевченка прослідковується наслідок «антилюбові» через зображення покритки та її дитини².

Поширене по всій території України слово *байстрюк*, яким називали позашлюбну дитину, виражало зневажливе ставлення до цієї дитини, її гріховність і неприйняття до сільської общини³. Водночас з численними прикладами неприязного ставлення до такої дитини етнографічна література містить факти протилежного характеру. Такий дуалізм у ставленні до позашлюбних дітей знаходить вияв у вербалізації поняття ‘народження позашлюбної дитини’⁴.

Яскравим прикладом такого дуалізму, що виражається через традиційні норми мовної поведінки, є поема «Титарівна». Тут «найкращий парубок Микита» і дитина титарівни — народжені поза шлюбом. Микита зображений як «найкращий хлопець, та *байстрюк*, / *байстрюк* собі, та ще й убогий». Про нього кажуть: «І

---

¹ Славянские древности: этнолингвистический словарь: В 5 т. / Под общей ред. Н. И. Толстого. – Т. 1. – М., 1995. – С. 244, 544.

² Тлумачний словник української мови / Укл. Н. Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник; за заг. ред. В. В. Дубічинського. – Харків, 2010. – С. 41.

³ Славянские древности... – С. 544-545 с.

⁴ Болтарович З. Традиції сімейного виховання // Народна творчість та етнографія. – 1993. – № 2. – С. 18.

де взялось / таке хиренне? Все село / проклятого не нагодує»; «А з калини, мов гадина, / байстрик виглядає»; «...він буде жить, / І сатаною-чоловіком / Він буде по світу ходить».

Відомий вислів, що діти не відповідають за гріхи своїх батьків, є прикладом того, що поняття ‘народження позашлюбної дитини’ ототожнюється з поняттям ‘материнський гріх’. Цей гріх як дія, стан і поведінка, що порушує мораль і християнський закон, несе покарання як матері, так і всьому соціуму, до якого належить грішник, — село, сім’я, тому що вони несуть відповідальність за моральність кожного свого члена⁵.

Тому вербалізація поняття ‘народження позашлюбної дитини’ робить акцент не на дитині, а на матері, її батьках та соціумі.

В українській традиційній культурі сформувалися дві різні і взаємовиключні програми «правильної» дошлюбної статевої поведінки дівчат (хлопців ці вимоги так категорично не стосувалися). З одного боку, дівчину виховують в патріархальному дусі, вимагають покірності, скромності, збереження цноти, з іншого ж боку – батьками підтримується і заохочується спільне дівчат з парубками спання і допускається самостійність у виборі партнера для спільної ночівлі. Звичасві норми практично усіх ареалів України допускали певний інтимний досвід до шлюбу⁶. З певного віку молодь входила в дівочі й парубочі громади. Вступ у таку громаду загалом означав і дозвіл на спільне спання. Взимку вечорниці традиційно закінчувалися ночівлею. В теплі пори року, коли на вечорниці й досвітки не збиралися, дівчата продовжували спати з хлопцями, для цього вони старалася ночувати не в хаті, а надворі. Була також традиція ночувати «в холодній хаті», часто по кілька пар разом приходили на ночівлю в одну порожню (нежилу, холодну) хату. Такий вид ночівлі різко підвищував можливі ризики, проте також не заборонявся батьками. Якщо ж дівчина ночувала вдома, це зовсім не виключало спільного спання. Звичайно, батьки знали про це, однак не заважали доньці, а лише старалися вберегти її від наслідків⁷. Через це батька і матір звинувачували у тому, що не вберегли дочку.

Факт народження титарівною сина автор передає через дії і стан матері: «Догодилась титарівна / До самого краю / І незчулась! Дні минули, / Місяці минають, / Мина літо, мина осінь, / Мина сьомий місяць, осьмий, / Уже й дев’ятий настає. / Настане горенько

---

⁵ Славянские древности... – С. 544-545 с.

⁶ Нидерле Л. Славянские древности / Пер. с чешск. Т. Ковалевой, М. Хазанова, ред. А. Л. Монгайт. – М. : Алетея, 2001. – С. 364-365.

⁷ Боржковский В. «Парубоцтво» как особая группа в малорусском сельском обществе // Киевская старина. – 1887. – Август. – Т. XVIII. – С. 771.

твое!»; «Як їй діувати? / Де їй дітись од сорома, / Де їй заховатись?».

Як підтверджує аналіз творів «Катерина», «Утоплена», «Гитарівна», «Русалка», «Наймичка» поняття ‘народження позашлюбної дитини’ реалізується за допомогою одиниць акціонального (дійового), агентивного (персонажного), атрибутивного (ознакового), станів, почуттів, процесів та темпорального (часового) планів⁸.

Акціональний план: Не чує, не бачить, / Як вороги *сміються* їй; Матері *глузують*; Пішов москаль в Туреччину; / Катрусю *накрили*; Батька, матір *нарікали*.

Агентивний план: Нехай собі тіі *люде* / Що хотять говорять; Пішла б в садок поплакати, / Так дивляться *люде*; А *жіночки* лихо дзвонять, / Матері *глузують*; Бодай же вас, *цокотухи*, / Та злидні побили ; Щоб навчалися дівчата, / Коли не вчить *батько, мати*; Батька, *матір* нарікали; Не слухала Катерина / Ні *батька*, ні *неньки*; ...Я забуду / Що колись кохалась, / Що од тебе сина мала, / *Покриткою* стала.

Атрибутивний план: Незчулася, та й байдуже, / Що *коса покрита*...; Клене мати той час і годину, / Коли на світ породила / *Нелюбу дитину*; Дитя моє! мій синочку, / *Нехрещений сину*! Може, знову розкошує / Моя *грішна мати*?; Ой узали *безталанну* / Закували у кайдани.

План станів, почуттів, процесів, явищ: Не дві ночі карі очі / Любо цілувала, / Поки *слава* на все село / *Недобрая* стала; Вона любить, то й не чує, / Що вкралося *горе*; Бодай же вас, цокотухи, / Та злидні побили, / Як ту матір, що вам *на сміх* / Сина породила; *Гріхом* тебе на світ Божий / Мати породила;

Виростає же *на сміх* людям!; Поки вдова *без сорома* / Дочку породила; Ні, не дави, туманочку! / Сховай тільки в полі, / Щоб ніхто не знав, не бачив / Моєї *недолі*!..; Настане *горенько* твоє!

Темпоральний план: Проклятий *час-годинька*, / Що ти народилась; ...Клене мати *той час і годину*, / Коли на світ породила / Нелюбу дитину; *Дні* минули, / *Місяці* минають, / Мина *літо*, мина *осінь*, / Мина *сьомий місяць, осьмий*, / Уже й *дев'ятий* настає. / Настане *горенько* твоє!

Отже, у творах Т. Шевченка відображено особливості вербалізації поняття ‘народження позашлюбної дитини’, що виражає різну емоційну маркованість (зневага, осуд, співчуття) та направленість (жінка, батьки, соціум) тексту.

---

⁸ Конобродська В. Етнолінгвістичний аспект дослідження традиційної культури // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Житомир, 2001. – Вип. 6. – С. 112.

Наталья Беленькая

Особенности вербализации понятия 'рождение внебрачного ребенка' в произведениях Тараса Шевченко

В статье сделана попытка исследования норм народной этики на примере произведений Тараса Шевченко. Внимание сосредоточено на особенностях вербализации понятия 'рождение внебрачного ребенка'.

Ключевые слова: внебрачный ребенок, грех, осуждение, презрение.

Nataliya Bilenka

The particularities of verbalization of a notions «birth of bastard child» in the creative works by Taras Shevchenko

The author of the article makes an attempt to study the rates of public ethics on example of the creative works by Taras Shevchenko. Attention is concentrated on the particularities of verbalization of a notion 'birth of bastard child'.

Key words: bastard child, sin, reprobation, contempt.